

Nâ gī-bât dât læi dât KONRAD?

Buohkat, geat studerejit sámegiela universitehtas dahje alla-skuvllas, ohppet fargga gielladutki **Konrad Nielsena** (1875–1953) nama. Mán̄gasat dovdet su nama maiddái muđui, universitehta-oahpuid haga. Dát namma čuožžu earret eará stuorra sátnegirjiis *Lappisk ordbok / Lapp dictionary*, mii addojuvvui olggos viđa oasis jagiid 1932–1962 ja ođđasit jagi 1979. Vaikko dan manjá leat boah-tán maiddái ollu ođđáigásaš sátnegirjiit, de dât boaresáigásaš sátnegirji amas čállinvugiin adnojuvvo ain alla árvvus. Manin? Gii bat dat lei dat Konrad Nielsen ja manin mii galggašeimmet sus ain berošt̄it? Ja manin son geavahii olles iežas eallima sámegiela ovdii?

Konrad Nielsen lei dáža, gii riegádii badjelaš 150 jagi dassái Vik gielddas Helgelánddas, lahka guovlluid main hállojuvvojit máttasámegiela davimus suopmanat. Dattetge son šattai earenoamážit davvisámegiela dutkin, gean barggu haga dálá sámegiella livččii sihkarit earálágan ja mis livčče ollu uhcit dieđut sámegiela birra go dál leat. Vaikko min áigge su namma lea ain dovddus earenoamážit su stuorra sátnegirji dihte, de dasa lassin son barggai maiddái mán̄gga eará áššiin – muhto measta álo sámegielain.

Go Konrad Nielsen riegádii jagi 1875, Norga lei juo áigá álggahan dáruiduhttin-politihka mii šattai garrasabbon ah' garrasabbon. Dat mearkkašii maiddái dan, ahte Norgga áidna universitehtavirgi sámegiela várás heaittihuvvui jagi 1895 – daid áiggiid, go nuorra Nielsen beroštuvvagođii sámegielas. Dát orru leamaš okta sivva dasa, ahte son gaccai gielladieđalaš oahpu Suomas Helssegis, gos Suoma gielladutkit beroštedje sámegielain earenomážit dan dihte go dat veahkehedje sin áddet buorebut iežaset suomagiela ja dan historjjá. Nielsenii dât orui dattetge amas motiiva bargat sámegielain: son háliidii dutkat sámegiela aiddo fal sámegiela ja sámiid dihte. Su mielas earenoamáš ovddasvástádus sámegielas lei Norggas gos eanaš sám̄it orro. Lihkus Nielsen jáhkii dása ja iežas návccaide nu ollu, ahte su várás Kristiania (Oslo) universitehta ásašii ođđasit professorvirggi, mas son sáhtii bargat Norgga njunuš sámegiældutkin jagiid 1911–1946.

Konrad Nielsen ja Elen Olsen. Govva: Norsk Folkemuseum.

Mávggabealat áššedovdi

Konrad Nielsena dovdosamos bargu lea *Lappisk ordbok / Lapp dictionary* (1932–1962), man doaimmahii loahpa rádjai su oahppi **Asbjørn Nesheim** (1906–1989). Dat lea davvisámegiela sátnegirji man materiála lea čoggojuvvon Guovdageainnu, Kárášjoga ja Buolbmága suopmaniin, oktiibuot badjel 3000 siiddu. Das lea anus earenoamáš čállinvuohki, man ain dán áigge gohčodit namalassii Nielsena čállinvuohkin. Su čállinvuohki ii lean goassege oaivvilduvvon dábalaš čállinvuohkin dábalaš atnui, baicce lagamustá daidda geat barge sámegielain. Su áigge dat ledje measta dušše gielladutkit ja báhpat. *Muttõ dât čallem-vuokke læ âin dârbâšlâš, jos a'igo su duŧkâmušâid lokkât*. Muhto dât čállinvuohki lea ain dârbbašlâš, jos áigu su dutkamušaid lohkat.

Seamma ulbmiljoavkku várás Nielsen čálii maiddái golmmaoasat «oahppogirjii» namain *Lærebok i lappisk* (1926–1929). Dát girjeráidu sisttisdoallá giellaoahpa, teakstagirjii ja dasa gullevaš sátnegirjeoasi. Earenoamážit giellaoahppaoassi (1926) lea rievtti mielde dieđalaš giellaoahppa, mii lea ain mángga láhkai stuorámus ja dárkilamos sámegiela giellaoahppa mii lea goassege čállojuvvon. Das lea maid sierra oassi mas leat rávvagat jorgaleaddjiide geat jorgalit teavsttaid dárogielas sámegillii. Daid sáhtta bures atnit sámegiela giellagáhttema álgun, čuođi jagi dassái.

Dán áigge gávdnojit mán̄ga prentejuv̄von ja elektrovnnalaš sátnegirjji ja giella-oahpa daidda geat ohppet sámegiela. Nielsena barggut leat dattetge ain buhttemeahttumat sidjiide geat háliidit diehtit sámegiela birra vel eanet go maid dábálaš oahpporeaidut mitalit.

Dát guokte hirbmat stuorra girjeráiddu – viđaoasat sátnegirji ja golmmaoasat oahppogirjji – leat Nielsena guhkes dieđalaš barggu váldoduojit. Dasa lassin son almmustahtii mán̄ga oanehut dutkamuša iešguđetlágan dutkanfáttáid birra, čohkkii sámegiela báikenamaid ja doaimmai mán̄ggalágan áššedovdibargguin sám̄iide guoskevaš áššiin, dego mat boazodoalu, rádjesoahpamušaid, kártenbargguid ja maiddái sám̄iid ovdahistorjá ja historjá gažaldagain. Vaikko Nielsen elii 78-jahkásažžan, de olles su eallin (1875–1953) gulai dáruiduhttináigái. Vaikko eiseválddit eai jur háliidan bargat sám̄iid ovdii, de Nielsen lei okta hárvenaš sám̄e-áššiid áššedovdi, gii dárbbasuvvui olles áigge dadjat juo buotlágan doaimmain.

Konrad Nielsen ja áicama álbmot

Vaikko Konrad Nielsen lei allaoahppan dutki gii dovddai maiddái mán̄ga eará giela, de son barggai aiddo sám̄egielain mán̄galogi jagi. Son lei ge okta dehálamos dutki gii lea goassege sám̄egielain bargan. Dattetge son dutkkai ja govvidii measta dušše beare davvisám̄egiela ja earenoamážit golmma gieldda suopmaniid Finn-márkkus. Manin dákkár dáža mearridii geavahit iežas eallima sám̄egiela ovdii, mannat logiid jagiid vuosterváldn̄jái, vaikko dáruiduhttináiggis livččii gávdnan vaikko makkár álkit eallingeainnu?

Nielsen ii lean giellapolitihkkár ii ge makkárge politihkkár. Su dovdosamos girjjiin eai oidno sivat eai ge čilgehusat dasa manin son barggai maid barggai. Gávdnojit dattetge muhtun čállosat main bohtá ovdan, ahte sus lei garra motivašuvdna bargat dan ovdii, ahte sám̄egiella dutkojuvvo ja govviduvvo nu dárkilit go vejolaš. Dát jurdagat bohtet oidnosii earenoamážit golmma čállosis su dieđakarrieara álggus gitta lohppii: su doavttirgrádanákkáhalla álggahansáhkavuorus («Lappalaisten murteiden tutkimisesta», 1902), su professorvirgáibidjama sáhkavuorus («Lappisk som gjenstand for videnskabelig forskning», 1912) ja vel ovtta čállosis mii bázii oktan su mañimuš dieđalaš čállosiin («Utslag av lappisk spesialiseringstendens: De mange pronominala stedsadverbier og bruken av dem», 1947).

Konrad Nielsen.

Konrad Nielsen, Johan A. Spein Oskal ja Samuel I. Norvang.
Govva: Norsk Folkemuseum.

Især for verbernes vedkommende er den lappiske avledningslære rikt og eiendommelig utviklet. La os ta et eksempel — vi behøver slet ikke at lete for at finde et med særlig mange forskjellige avledninger — vi tar det første det bedste almindelig forekommende verbum, **gir'det** f. eks., «flyve». Naar en lap vil fortælle om en fugl som har siddet stille, at nu fløi den, saa kan han ikke bruke selve grundordet, men maa føie en subitiv-inkoativ avledningsendelse til det: **gir'delit**. «Flyve et litet stykke, litet grand» kan han uttrykke ved en deminutivendelse: **girdëstit**. «flyve et ganske litet stykke, bitte litet grand» faar han uttrykt ved dobbelt deminutivendelse: **girdëstâs'tet**. Vil han skrytende fremhæve en dygtig flyving, eller paa ironisk vis omtale en ubetydelig flyving som «dygtig», saa kan han bruke deminutiv-suffikset uten den forkortelse av foregaaende vokal og av «stamme-konsonanten» som ellers er almindelig i deminutivavledninger av denne type: **girdëstit**. «Flyve i mak» (langsomt og bedagelig, uten at det akkurat behøver at være det samme som at svæve paa utspilte vinger, — det har han et eget ord for) eller «flyve nu og da» uttrykker han ved **girdâsit**, «flyve ofte (og intenst)» ved **gir'dalâd'dât**. «Faa til at flyve», «flyve efter» og «flyve med noget» heter **girdëtit** ell. **girdaldât'tet**, det samme flere ganger: **girdatâllât**, og «litt, som snarest»: **girdetâs'tet**. «Ha lyst til at flyve», «ville til at flyve» heter **girdëstuvvât**. Der kunde nævnes endnu flere avledninger av dette verbum, med kombination av forskjellige suffikser, men disse eksempler turde være tilstrækkelige til at vise fremgangsmaaten.

Konrad Nielsen 1912: *Lappisk som gjenstand for videnskabelig forskning.*

Dáin čállosiin bohtet ovdan guokte váldosiva Nielsena eallinbargui: 1) dieđalaš ovddasvástádus sámiiid ovddas ja 2) dárbu govvidit sámegiela mii orui sutnje dárkilamos giella man dovddai.

Nielsena mielde dat, ahte guokte goalmádasa sámiiin orro Norggas dagahii dan, ahte Norgga stáhtas lei geatnegasvuohtha leat sámédutkama njunuš riika. Orru ahte son lei measta gáđáš ja balahahkes dán gažaldagas: Norggas lei su mielde earenoamáš ovddasvástádus sámiiin, ja eará álbmogat dego suopmelaččat ja ruottelaččat eai galgan leat sámiiid buoremus dieđalaš áššedovdit. Son sávai maid sakka dan, ahte sámiiid ieža álggášedje sámegiela dutkin.

Nubbi, eanet romantihkalaš ja sihkkarit eanet persovnnalaš motiiva lei dat, ahte Nielsena mielde sámegiela ja sámegiela hálliin lei «spesialiserentendeansa». Sámit ledje su sániiguin «áicama álbmot» (*et iagttagelsens folk*). Dáinna son oaivildii dan, ahte sámegillii lea vejolaš ovdanbuktii lohkahtun nyanssaid maid sáhtá maid áicat aiddo fal sámegiela ja sámegielat jurddašeami bokte.

Nielsena ovddoša ovdamearkka dihte sámegiela vearbasuorggideami. Dárogielas lea vearba *fly* mii mearkkaša sullii seamma go sámegiela *girdit*. Sámegiela sáhttit dattetge dárbbu mielde ráhkadit ja geavahit ain ođđa vearbaid, mat ovdanbuktet sihke uhcit ja stuorat erohusaid das man ollu dahje man jođánit mii nu girdá, dahje dan ahte mii nu dagaha dan ahte mii nu girdá dahje dasa šaddá miella girdit.

Gos?

Dá!

Dákko!

Dáppe!

Dás!

Die!

Nielsena ovdamearkkaide gullet ná ollu iešguđetlágan vearbbat: *girdit, girddašit, girdilit, girddestit, girddestastit, girddistit, girddihit, girddihastit, girddestuvvat, girdá-laddat, girddáldahttit ja girddáhallat*. Sámegeiella gohčoduuvvo ge dávjá vearbagiel-lan. Lea vejolaš, ahte dán oainnu duohken leat Nielsena jurdagat ja kommentárat.

Nubbin ovdamearkan Nielsen namuha sámegeiella čujuheaddji pronomeniid ja sul-lasaš sániid, mat leat sámegeielas eanet go mángga eará gielas. Go gii nu jearrá dus *Gos dat lea?*, de du vástádussan heivejit earret eará sánit *dá, dás, dáppe, dákkko, die, dies, dieppe, diekko, duo, duos, duoppe, duokko, do, dos, doppe, dokko, das, dak-*ko ja nu ain. Buot dain sániin leat iežaset dárkilis mearkkašumit, maid sánit dego dárogie la *her* ja *der* eai dieđus nagot ovdanbuktit. Dán riggodaga duohken lea Niel-sena mielas sámegeiella earenoamáš «spesialiserentendeansa» ja eahpedábálaš dárkilis áican, man álgosivvan leat sámi eallinvuogit, luondu ja ealáhusat.

Konráda bargoguoimmit ja Konráda árbi

SKonrad Nielsen čálii iežas dutkamušaid okto, muhto son ii dattetge bargan ál-gáge okto. Okto son ii livčče oahppan maidege. Su dehálamos bargoguoimmit ledje ge earenoamážit golbma sápmelačča, geat besse dihto láhkai ovddastit olles álbmoga Nielsena sátnegirjjiis, giellaoahpas ja eará dutkamušain: Buolbmá-ga suopmana diehtoaddin barggai **Ellen Kaja Henriksdatter Olsen** (1865–1962), Kárášjoga suopmana ovddastii **Samuel Isaksen Norvang** (1884–1967) ja Guovda-geainnu ges **Johan Andersen Spein Oskal** (1887–1971). Sii buohkat leat vádjo-lan eret juo moadde buolvva dassái, muhto dalle go Konrad Nielsen ja su barggut šaddet sáhkkan ovdamearkka dihte Sámi allaskuvlla studeanttaiguin, de dávjá gávdnojit nuorra studeanttat geat dihtet ahte sin máddarat dahje eará fuolkkit leat leamaš duon beakkán Konrad Nielsena bargoguoimmit ja giellameaštárat. Lean maid gullan ságaid ruovttu birra gos Nielsena sátnegirjeráidu galggai dán dihte leat gudnesajis Biibbala bálddas.

Nielsena girjjit eai gula dušše gudnesadjái ja boares muittuide. Earenoamážit su sátnegirji lea šaddan muhtunlágan biibbalin, mii adnojuvvo hui alla árvvus. Go háliidit diehtit maid sámegeiella sánit «duođas» mearkkašit dahje gávdno go dihto

Dieppe!

Diekko!

Duo!

Dies!

Duos!

Duoppe!

sátni sámegielas obalohká, diehtit gokko ohcat. Dieđus mii áddet, ahte giella ii sáhte leat šat seamma go dat mii hállojuvvui čuođi jagi dassái. Liikká leat ollu mánggalágan giellaberošteaddjit, geat lávejit guovlladit «Konrádis» mo sámegiella dolin geavahuvvui. Duon Konráda árvu ja lagasvuohta oidnojit iešalddes maiddá das, ahte mángasat gohčodit su ja su sátnegirjji su ovdanamain dego oahpes olbmo. Suoma bealde, gos Nielsen-nammasaš olbmot eai leat beare ollu, dat geat barget sámegielain hállet dábálaččat dušše «Nielsena» birra. Buohkat gal dihtet gii lea dat Nielsen dahje Konrád gean lea dárbu dovdat.

Nielsen lei maiddá ovdavázzi sidjiide, geat ballet ahte nuorra buolva ii šat máhte geavahit seamma rikkes giella go ovddit buolvvat. Son balai das juo badjel jahkečuođi dassái. Dákkár balus lei goit dat ovdamunni, ahte son čohkkii ja dokumenterii sámegiella riggodaga hui ángirit, vai áicama álbmot ii ollásit dan massáše. Áiggi mielde boares sániid ja dadjanvugiid lea leamaš vejolaš roggat fas oidnosii, ealáskahttit ja dieđus geavahit maiddá ođđa láhkai. Ii leat kánske soaittähat ahte sámegiella lea bisson earenoamáš nana giellan aiddo dain guovlluin maid suomaniid Nielsen iežas giellameaštáriiguin nu dárkilit čohkkii ja vurkii.

Ik don darbaš mu bælest ballat

Dalle go čállit ja lohkat dovddus ja árvvusadnon professora birra gii lea riegiadan badjel 150 jagi dassái, mii eat dalán jurddaš dan ahte son lea maiddá leamaš nuorra olmmoš gii ii ollege diehtán makkár eallin lei šaddamin vai šattai go mihkkege. Konrad Nielsen mearridii álgit sámegiella dutkin áigodagas goas Norgga eiseválddiin ii lean jur ollege beroštupmi doarjut sámiid gielaid ja kultuvrraid. Dán áigge sámegielat bargit dárbbášuvvojit mángga suorggis, muhto 1900-logu álggus Norggas ii lean ii oktage bargosadji olbmui geas lei universitehtaoahppu ja miella bargat sámegielain. Romssa oahpaheaddjiseminára rektor **Just Knud Qvigstad** (1853–1957) lei Nielsena lassin Norgga áidna sámegiella dutki, muhto sus ge ledje rievtti mielde eará barggut. Qvigstad reivvestalai Ruota ja Suoma gielladutkiiguin ja muitalii iežas ballat das, ahte Norggas ii gávdnoše virgi dán čeahpes nuorra albmái.

Duokko!

Do!

Dos!

Doppe!

Dokko!

Dakko!

Das!

*Ik don darbaš ballat dabbelaš
nieidačín. (mu bælest). Læm mon
dam ragjai bittam-burist
ge, ja gal mon doaivom ječčam
birggit moarsetaga daššači go
dabe erit bæsam.*

Lihkus Qvigstad barggai maŋjelis maiddái Norgga girko- ja oahpahusministtarin (1910–1912). Dán áigodagas son lihkostuvai ge dainna, ahte Kristiania universitehtii ásahuvvui sámegiela professorvirgi, namalassii Nielsena várás. Muhto dalle go visot galggai leat ortnegis, dát nuorra professor náitalii. Nielsena eamit **Gudrun** (1889–1954) lei rikkes bearrašis eret, ja Qvigstad ballagođii maiddái das, ahte eallin dakkár eamidiin čuožášii su dieđalaš bargui. Eat dieđus dieđe man ollu dat loahpas váikkuhii ja mo muđui livččii šaddan. Sudno oktasaš eallin bisttii measta njealljelogi jagi. Orru ahte lihkus Nielsenii báhce juohke dáhphusas návccat ja eará resurssat maiddái sámegiela dutkamii – kánske juobe eanet go mo eamida haga livččii geavvan.

Duon áigge gielladutkit ledje almmáiolbmot, ja nissoniid rollat ledje earáláganat. Dan birra lea báhcán miellagiddevaš muitun maiddái okta poastakoarta. Dat Konrad Nielsen man maŋit buolvvat leat oaidnán duođalaš, allaárvosaš boares professorin, lei 1900-logu álggus nuorra studeanta, áinnas vuos eamida dahje oba morsi haga. Son studerii olgoriikkas sámegiela ja eará gielaide. Dan lihkolaš friddjavuođa dilis son sáddii Helssegi poastakoartta iežas skihpárii, Ruoŧa áidna sámegiela dutkái **Karl Bernhard Wiklundii** (1868–1934) Uppsalai:

*Ik don darbaš mu bælest ballat dabbelaš nieidačín. Læm mon dam ragjai
bittam burist ge, ja gal mon doaivom ječčam birggit moarsetaga daššači go
dabe erit bæsam.*

= It don dárbaš mu beales ballat dábbelaš nieiddažiin. Lean mon dán rádjai
bihtán bures ge, ja gal mon doaivvun iežan birget moarsi haga dassáži go
dáppe eret beasan.

Gánddat leamaš gánddat. Iežas moarsi Nielsen de gávnnai ge easka maŋjelis Norggas. Doppe gávdnui maid guhkes eallinlái sámegiela dutkin. Ja soai eliiga lihkolaččat ovttas.

Čállosa vuodđun lea čálli sáhkavuorru Konrad Nielsena 150 jagi ávvosemináras mii dollojuvvui 22.–23.10.2025 Sámi allaskuvllas Guovdageainnus. Eanaš Konrad Nielsena publikašuvnnat gávdnojit Norgga našunála girjerádjosa siiddus nb.no.

